

A Jövő már itt van – hol a minisztériuma?

KIM STANLEY ROBINSON: *A JÖVŐ MINISZTERIUMA*, FORD. FARKAS VERONIKA

Kim Stanley Robinson eredetileg 2020-ban megjelent regénye, *A Jövő Minisztériuma*, amelyet most már a hazai közönség magyar nyelven is olvashat, egy igen sikeres, számos (Locus-, Nebula-, Hugo- és World Fantasy-) díjjal elismert írói karrier csúcsa – és talán végpontja, ha hihetünk Robinson nyilatkozatainak. Ez a klímafikciós regény tehát amolyan karrierösszegző műként is olvasható: egyetlen történetet tár elénk, de ez a történet ezernyi történetből áll össze, azzal a szándékkal, hogy bemutassa, mennyire komplex jelenség a klímaváltozás, és ebből adódóan mennyire komplex cselekvéssorozatot kíván meg az emberiségtől, amennyiben továbbra is élni szeretnénk ezen a bolygón. Középpontjában egy olyan nemzetközi szervezet – A Jövő Minisztériuma – működése áll, amely a jövő generációinak védelmében hoz stratégiai döntéseket, és célja, hogy a bolygó élhető maradjon az emberek számára. A rendelkezésére álló eszközök azonban behatároltak, és mivel az egész bolygó életéért kell küzdeniük, nemcsak szaktudásra és stratégiára van szükségük, hanem arra, hogy az egész bolygón szemléletváltás történjen.

Robinson egyik fő témája mindig is ember és környezetének kapcsolata volt, erről írt akkor is, ha épp a Marsra helyezte a cselekményt, hiszen a távoli bolygókra, idegen tájakra és a távolabbi jövőbe helyezett történetek is mindig az írás jelenében gyökereznek, és az adott kor kihívásait járják körbe, „biztonságos” távolba helyezve és elemezve a problémákat. A fantasztikus terek ugyanis – még ha igen veszélyes környezetként is jelennek meg előttünk – egyfajta biztosságot nyújtanak az olvasó számára. Még a legsötétebb, de időben és térben távolra tolt disztópiákban is ott lapul valamennyire az a megnyugtató (avagy önbecsapó) érzés, hogy igen, ez rettetés – de jó, hogy nem tartunk itt. Nos, Robinson ezúttal ezt a kényelmi pozíciót szünteti meg egy csapásra azzal, hogy olyan művet írt, amely szigorúan véve a science fiction kategóriájába esik ugyan, de mégis olyan közeli, hogy szinte nem is érezzük annak, és ez természetesen egy nagyon tudatos döntés: ez a regény a vészharang hangos kongatása, egy hatalmas ébresztő azok számára, akik azt képzik, hogy már elkezdtünk érdemben cselekedni a globális felmelegedés ellen, hiszen időnként nem felejtjük el a szelektív hulladékgyűjtőbe dobni a műanyagot vagy a papírt. Ez a regény minden oldalról megtámadja azt a gazdasági jólétben gyökerező téveszmét, hogy nincs nagy gond, hiszen egyelőre mi még nem érezzük, hogy *akkora* gond lenne. Meleg van? Feljebb tekerem a légkondit. Aszály van? Akkor kicsit kényelmetlenül, drágábban veszem meg az élelmet. És szomorú tekintettel nézem a híreket arról, hogy *máshol* szomjaznak és éheznek. Esetleg nyomok pár szomorú szmájlit is, ha a közösségi médiában bukkan fel egy ilyen hír. De alapvetően amíg nem érzem nagyon durván a saját bőrömmön, addig nincs nagy gond. Pedig dehogy nincs.

Vészharangot persze már sokan sokféleképp kongattak, a klímafikció nem teljesen újkeletű zsáner – igazából a hatvanas évektől kezdve folyamatosan jelen

van; csak épp az elmúlt két évtizedben lett annyira aktuális a klímaválság jelensége, hogy az a közbeszéd részévé vált, és ennek folyamányaként megszorodott a témával foglalkozó művek száma. Mondhatnánk, nincs új a nap alatt – csakhogy Robinson műve teljesen felfogatja a zánert. Nem csupán azért, mert gyakorlatilag az egészen közeli jövőnkéről ír, hanem azért is, mert szinte zsáneridegen módon a klímakatasztrófával induló történetnek nem az a célja, hogy egy apokaliptikus vízióval ijesztgesse (és ezzel gondolkodtassa el) az olvasót; hanem az, hogy az apokalipszis helyett egy pozitív jövőkép elképzelését tegye lehetővé, és reményt adjon a jelenleg meglehetősen reménytelennek tűnő helyzetben. A végkifejlet már-már utópisztikus fordulatot vesz, de a műfaj pontosabban inkább anti-disztópia: tudatosan arra törekszik, hogy reális, elképzelhető jövőképet fessen – az elképzelhető legjobb forgatókönyv alapján, de számba véve a valós helyzet különféle nehézségeit. Ezáltal beleilleszkedik a transzformatív utópizmus, vagyis a strukturális változásokat szorgalmazó, a valóságra alkalmazható megoldások elképzelését segítő művek kategóriájába.

A regény nyitójelenete egy gyors gyomros mindazoknak, akiknek a fantáziája túl kevés ahhoz, hogy pontosan elképzeljék, miféle tragédiához vezet majd a globális felmelegedés. Indiában vagyunk, 2025-ben, amikor egy olyan hőhullám teríti le India egy részét, hogy az egy nap alatt tömegek halálát okozza. A jelenet naturalisztikus lényegretöréssel mutatja be a tragédiát, amely két fázisú, ha szabad így fogalmaznom. Az első szakasz: ezrek halála; a második: az, hogy globálisan mennyire nem mozgatja meg még egy ilyen tragédia sem a Földet. Hogy amikor arcunkba tolvá kapjuk a figyelmeztetést, az megrengeti a világot – de csak egy nagyon rövid időre. És hogy a fogadkozásokból nem nagyon lesznek tettek. Ezzel a nyitással Robinson rögtön biztosít minket arról, hogy akármit is ír, ő nem a realitásoktól elszakadt idealista – és ezzel tulajdonképpen érzelmileg előkészíti olvasóit arra, hogy képesek legyenek hinni abban a reményben, amely lassanként kibontakozik a cselekményből. Mert hogy a kezdő tragédia után, ha a világ egésze nem is, egyetlen intézmény – a regény valósága szerint az ENSZ égisze alatt működő, a közelmúltban létrehozott szervezet –, A Jövő Minisztériuma magasabb fokozatra kapcsol, és sokkal nagyobb erőbedobással próbál olyan változásokat kikényszeríteni a világból, amelyek globálisan mérhető eredményeket hoznak.

Ennek az időnként kétségbeejtőnek tűnő munkának a folyamatát követi végig a regény. Ha úgy vesszük, a cselekmény faék egyszerűségű, és a választott narrációs technika miatt a karakterek sem épp a mélységükkel kápráztatnak el minket, de hihetőek, és ez a fontos. Mary Murphy, a Minisztérium vezetője az egyik fő szereplő, aki tulajdonképpen összefogja a szerteágazó ötleteléseket, munkálatokat, vezeti a különféle tárgyalásokat, megbeszéléseket. Intelligens nő, aki természetesen nem polihistor, de akinek szüksége van arra, hogy valamennyire mindent megértsen, ami a problémamegoldáshoz közelebb viheti az intézményt. Ez egyszerismind alkalmat ad arra, hogy megannyi jelenetben különféle szakemberek a laikusok számára is érthető módon, de tudományos igényességgel magyarázzanak el egy-egy kulcsfontosságú problémát, elméletet. Mint minden jó hard science fiction műben, itt is előtérbe kerül tehát a tudomány, és itt is felvonulnak szép számmal a tudományos dilemmákat kifejítő szakemberek – csak most a változatosság kedvéért nem a féreglyukokról vagy a mesterséges intelligenciáról kap felvilágosítást az olvasó, hanem a közgazdaság

és a klímaváltozás összefüggéseiről és a különféle geomérnöki technológiákról, amelyekkel küzdeni lehet az élhető bioszféra megtartásáért.

Magyarázatok, tudományos elméletek és gyakorlatok ismertetései és elemzéseik alkotják a regény java részét. Aki cselekményfordulatoktól hemzseggő, kalandos sci-fit vár, esetleg a cím alapján egy jövőbeli technológia alapján működő intézményt, amely képes szinte varázsütésre befolyásolni a jövőt, az csalódnai fog; pedig ami igazán tudományos fantasztikussá teszi ezt az opuszt, az a tudomány és a fantasztikum egyedi, a valóságban lehorgonyozott keveredése: A Jövő Minisztériuma nem bír varázslatos hatalommal, és nem birtokol olyan tudományos technológiákat, amelyekkel a távoli jövőbe helyezett sztorik elvárásolnak minket, mégis, a történet szerint a rendelkezésünkre álló tudás és technológia segítségével igenis képes befolyásolni – méghozzá pozitív irányban – a bolygó életét. Ez a reményteli elképzelés a legfantasztikusabb elem Robinson írásában; ez a remény pedig továbbiakat rejt magában: azt a meggyőződést közvetíti, miszerint minél többen megértik a változást előre mozdító tudomány egy részét, annál nagyobb a remény, hogy egy hasonló vállalkozás a mi valóságunkban is sikeres lehet. Ezért a regény nagy része didaktikus, okító jellegű. Van, akit ez zavarni fog – és lesznek, akik megvilágosodnak, lesznek, akik pontosabban fogják érteni a világban működő gazdasági mechanizmusokat, és rájönnek, hogy amikor a klímaváltozásról beszélünk, akkor valójában a diskusszió egyik legfontosabb része a történelem és a kapitalizmus témaköre, nem pedig az egyéni ökolábnymok számolgotása [amivel természetesen nem szeretném egy pillanatig sem azt sugallni, hogy az egyén szintjén elvégzett környezetvédő tevékenység ne lenne szintén fontos].

Ahhoz, hogy megértesse az emberekkel, milyen feladat vár a bolygó teljes népességére az elkövetkezendő pár évtizedben, Robinson először is leszámol egy hatalmas tévhittel, méghozzá azzal, hogy ha az emberek elkezdnek a jelenlegi keretrendszerben környezettudatosabban élni, akkor meg tudják akadályozni az apokaliptikus végkifejletet. Nehéz szembenézni az igazsággal, de az a helyzet, hogy a túlélésre akkor van esély – hangsúlyozza a regény –, ha megváltoztatjuk a keretrendszert az egész bolygóra nézve. Ebből adódik az a következtetés, hogy csakis egy nemzeteken felül álló intézmény bírhatja csak rá a világot arra, hogy ilyen változások születhessenek – de azt is tudja Robinson, hogy az ilyen intézmények jellemzően nem rendelkeznek megfelelő hatalommal. A stratégiai döntések csak akkor jelentenek bármit is, ha a végrehajtásra képes partnerek elfogadják azokat, és elkezdik megvalósítani az ötleteket. Vagyis a Minisztérium vezetésének érvelnie kell. Egy olyan világban, ahol a pénz beszél, a tudós kutya ugat. A kapitalizmus diktál. A megoldás tehát az lesz, hogy pénzbeli értéké kell formálni a döntési, irányítási pozíciókban lévő emberek számára a bolygó bioszférájának minőségét.

Ennek a folyamatnak a részletes bemutatása éppoly izgalmas, mint egy detektívregény. Bár a cselekmény szintjén a lehetőségek megbeszélése és a járható út kitalálása, kivitelezése dominál, izgalomokban nincs hiány, talán épp azért, mert már a bőrünkön érezzük, hogy ez az elképzelt közeljövőbe helyezett küzdelem annyira közeli, hogy már el is kezdődött. Joggal érezhetjük úgy, hogy ennek a könyvnek a megjelenése már a benne leírt küzdelem része: a szemléletváltás igényével íródott, azzal a reménnyel, hogy amikor megkezdődik a bioszféra-mentő globális összefogás,

akkor ne a nulláról kelljen indulni, és legyen egy referenciapont, egy olyan szöveg, amely a laikus olvasók számára készült, és érthetővé teszi azt, amit nem tud érthetővé tenni majd az a sok tanulmány, amit a laikusok nem fognak elolvasni. Egy regényt (különösen, ha az nemzetközileg is sikeres) sokan elolvashatnak – az irodalom igenis a megváltás része lehet, hiszi Robinson, megannyi íróval és olvasóval egyetemben.

Robinson tehát sztorivá formálja a különféle gazdasági és tudományos cikkek oldalaira kíváncsozó tudásanyagot. Van egy nagy sztori – A Jövő Minisztériumának bolygómentő munkája –, és van sok más kis sztori, amely ehhez a munkához szervesen kapcsolódik. Vannak a nagy folyamatok, amelyeket a Minisztérium próbál beindítani – ennek egyik legfontosabb része a karbonpénz rendszerének bevezetése, amely a karbonmegkötés tevékenységét, sőt a karbondioxid-kibocsátással járó tevékenységek el nem végzését jutalmazza anyagilag; vagy az élőhelyfolyosók kialakítása, ami emberi beavatkozástól mentes természeti élőhelyeket biztosít a növény- és állatvilág számára a bolygó jelentős százaléku területén; de ide tartozik a geomérnöki tevékenységek sora is, például az a munka, amely az Antarktisz jéghegyeinek folyamatos olvadását és óceánba süllyedését igyekszik megakadályozni.

Ez a regény azonban attól is különleges, hogy nem elégszik meg a nagy történet ívének bemutatásával – hiszen a nagy történet egyik legfontosabb jellemzője, hogy az egész bolygót érinti, hogy irratlanul komplex, és mindenki, de tényleg mindenki a része, akármilyen szerepet is kap vagy vállal benne. Így tehát az elméleti alapozás után megkapjuk az elméletek gyakorlati alkalmazását is történetek formájában. Megtanuljuk, hogyan működik elvileg a karbonvaluta, de ez a gyorsalpaló okosítás még csak egy népszerűsítő cikkre elegendő anyag volna; ez a vonal akkor válik kézzel fogható történetté, amikor meglátjuk, mit jelent ez például egy olyan család életében, amelyik elvégzi a saját földjén azt a karbonlekötő munkát, amiért az új formátumú anyagi juttatás jár. Megtanuljuk, mit kell csinálni a jégheggyekkel – de ez is akkor lesz olyan történet, amely képes tényleg bevonni az olvasót, amikor ott lehetünk a geomérnöki tevékenységet végző csapattal, és követhetjük a munkájukat, a nehézségeiket, sikereiket. Ezek a sztorik valódi tudományos cikkeket és benyújtott javaslatokat tesznek a hétköznapi emberek számára érthetővé, és felvillantják, hogy mit is jelentene a bevezetésük, alkalmazásuk a gyakorlatban.

A nagy cselekményív Mary minisztériumi tevékenységéhez kapcsolódik, az ő személyes története azonban egybefonódik a nyitójelenet egyetlen túlélőjének élettörténetével. Frank May, akit az indiai hóhullám tragédiájának túlélése teljes mértékben traumatizál, szintén annak szentelné az életét, hogy változtasson a bolygó bioszféráminőségén – csak hogy az átélt élmények hatására annyira érzi, hogy ide már radikális lépések kelljenek, hogy egy ökoterrorista csoport részeként kezd el küzdeni. Miután felveszi Maryvel a kapcsolatot, hogy a Minisztériumot hatékonyabb munkára „ösztönözze”, elfogják, és börtönbe kerül, de mindaz, amit képvisel, meghatározza Mary további életét és vezetői munkásságát, sőt idővel különös barátság alakul ki a börtönben élő férfi és az őt rendszeresen látogató nő között. Ez a cselekményszál, amely fontos szereplővé teszi a radikális környezetvédőket, egyúttal erősen elgondolkodtató dimenziója a műnek, mert Robinson megkerülhetetlen szerepet ad a radikálisoknak, az ökoterroristáknak. Ez nem azt jelenti, hogy támogatná az emberi áldozatokat követelő erőszakot; azt jelenti, hogy realistán nézve nemigen létezik

olyan forgatókönyv, ahol egy ponton ne szólnának bele a folyamatokba olyan akciók, amelyek eléggé megfélemlíthetik az embereket ahhoz, hogy maguktól visszafogják karbonibocsátó tevékenységeiket. Robinson azt sem zárja ki, hogy a hivatalos szervek titkon összejátszhatnak ilyen szervezetekkel a nagy cél érdekében, ugyanakkor olyan képet fest a világról, amely érti a radikalizálódott csoportok igazságát és kétségbeesését. E csoportok szerveződését a regény a társadalmi igazságtalanságokra vezet vissza, és ezzel egyidejűleg szemléletváltást képes elindítani az olvasóban a tekintetben is, hogy ki számítható valójában ökoterroristának: az, aki a bioszféra védelmében kétségbeesett, erőszakos tevékenységekre szánja rá magát, saját életét is kockáztatva, vagy az, aki a fejét a homokba dugva élvezi a tőke [látszólagos] biztonságát, és a jövőre nem gondolva, szisztematikusan részt vesz a bioszféra rombolásban?

Az intézményesített környezetvédelem képviselőinek és a terroristamozgalmak résztvevőinek szemszöge mellett számos egyéb szereplő nézőpontja is érvényesül a szövegben. A fő történetszál egyes szám harmadik személyű elbeszélését folyamatosan megtörik az egyes szám első személyű narrációk, amelyek újabb és újabb szereplők nézőpontjából láttatják a hatalmas kirakós egy-egy apró darabkáját. Ez a narratív stratégia tökéletesen illeszkedik a tartalomhoz, és megerősíti azt az érzést, hogy az egész világot érintő történekekről van szó. Döntéshozatali pozícióban és marginalizált helyzetben lévő emberek egyaránt szót kapnak. Nem egy klasszikus nyugati narratívát kapunk, hanem a nyugat felelősségét el nem hallgató szöveget, amelyből jól kirajzolódik, hogy az az ország is válhat folyamatirányítóvá, amely korábban leginkább csak a problémák elsődleges elszenvetőjeként kaphatott szerepet.

Ám Robinson még ezt a multinarrációs technikát is megcsavarja, és hangot ad olyan nem emberi entitásoknak, mint a foton, a karbon (vagyis a szénatom), a piac, illetve a történelem. Ezzel kiterjeszti a történet értelmezési körét, és egyértelművé teszi, hogy amikor a klímaváltozásról vagy bioszféráról beszélünk, akkor olyan résztvevőkkel is kell számolni, amelyek nem emberek, még ha egy részét, mint például a piacot vagy a történelmet emberek alakították is, illetve, hogy ezek a szereplők aktív ágenssé váltak ebben a nagy történetben. A piac – avagy a kapitalizmus – olyan folyamat, amely már önmagától alakítja a világot, szinte önálló életre kelt, és ezért csak módosítani, befolyásolni lehet, tökéletesen irányítani vagy teljesen kiiktatni például nem. De a történelem maga hasonlóképpen ilyen szimbolikus, életre kelt Cthulhu-szörny, amelynek múltbeli, kiemelt pillanatai eldöntötték, hogy milyen irányba fog menni a világ – és megy magától, mert kiépült egy rendszer, amely a világ szerves részévé vált. Vagyis mondhatjuk azt, hangzatosan, hogy Robinson egy posztkapitalista világot vizionál, de talán pontosabb azt mondani, hogy egy olyan világot képzelt el, amelyben továbbra is kapitalista szemlélet működik, csak abba beleépíti a bioszférát mint anyagi profittá konvertálható értéket – merthogy a kapitalizmus megszűnését tulajdonképpen egyelőre képtelenek vagyunk elgondolni.

A nem emberi entítások megszólaltatása alátámasztja azt a sci-fi művekre fokozottan jellemző jelenséget, miszerint a környezet maga is szereplővé válik, és tovább erősíti azt a felismerést, hogy a regényben leírt történet nem kizárólag az emberiségé. Az emberiség túléléséért folyó harc mindent érint ezen a bolygón, hatással van az egész élővilágra, és ahhoz, hogy mi túlélhessünk, a bolygó egészéért kell küzdenünk, és tudomásul kell vennünk, hogy nem uralkodói, hanem részesei va-

gyunk a környezetünknek. El kell távolodnunk attól az antropocentrikus világnézettől, amely az embert tekinti a világ középpontjának, és magunkévá kell tenni egy olyan posztumán etikai magatartást, amelyet elsajátítva a bioszféra minden egyes részére tisztelettel tekintünk, és olyan döntéseket hozunk, amelyek ugyan szem előtt tartják a túlélésünket, de a bioszféra egészét védik.

Ez a regény aktív cselekvésre felhívás, az embernek aktívan kell formálnia a bolygót. Létezik az a zöld politika, ahonnan nézve ez a szemléletmód már problémásnak mondható, a geomérnöki technológiák alkalmazása jelenleg például meglehetősen vitatott, de Robinson e tekintetben egyértelmű álláspontot képvisel. Egyelőre szó sem lehet az antropocén végéről, vagyis nem tudunk kilépni abból a geológiai korszakból, amelyet az ember bioszféraformáló tevékenysége határoz meg. Az elmúlt két évszázadban olyannyira belenyúltunk környezetünk alakításába, hogy talán a felelősségteljes lépés épp az, hogy aktívan formáljuk továbbra is, csak épp tudatosan egy egészségesebb bolygó visszahódítását tűzve ki célul, felhasználva erre minden tudásunkat és eszközünk. A bolygó regenerálódásában aktív szerepet kell vállalnunk, minél több faj túlélését biztosítva [és közben tudva, hogy sajnos az eredeti állapot nem állítható vissza, és iszonyatos veszteségekbe kell beletörödnünk].

A regényben bemutatott strukturális változásokra és annak stratégiaépítő intézményére, A Jövő Minisztériumára igen nagy szükség volna a való életben is. Nem valamikor – hanem most, azonnal. Remélem (mert igen, a regény elolvasása után kicsit több reménnyel nézek most a világra), hogy egy ilyen intézmény be tudná indítani azt a szemléletváltást, amelyre épülhet a klímaválság kezelése; és éppen ezért azt is remélem, hogy ez a számos díjra jelölt regény akár inspirálója is lehet egy hasonló szervezet létrehozásának. Túl sok időnk azonban nincs, mert mindaz a fenyegetettség, amely elénk tárul a vaskos könyv oldalain, már itt van a láthatáron. Vagyis valóban égető kérdés, hogy ha az a jövő már itt van, akkor hol van a Jövő Minisztériuma, és mekkora tragédiára lesz szükség ahhoz, hogy az létrejöhessen? [Agave]

LIMPÁR ILDIKÓ

A nyelv határai

LÓRINCZ CSONGOR: *HALLGATAG HANGOLÁSOK. NYELVI ESEMÉNYEK – IRODALOM – ANTROPOLÓGIA*

A nyelvi megelőzőtség mibenléte és a legkülönbözőbb területeken megmutatkozó tapasztalata régóta foglalkoztatja az irodalomtudományt, ahogy természetesen a nyelvfilozófiát is. Csak az elmúlt pár évtizedre koncentrálna példaként említhetnénk a dekonstrukciót, de különböző médiaelméleti vonatkozásokat is, vagy akár a *biosz* és nyelv kapcsolódási pontjait illető kérdésirányokat – eltérő okokból, akár a referencialitás, akár a nyelv medialitása vagy a biopoétika alapfogalmainak kijelölésekor, de mindegyikük számára megkerülhetetlen kérdés lesz a nyelv határait vagy a nyelven kívülire történő rámutatás lehetősége, illetve még inkább ennek korlátai. A *Hallgatag hangolások* fejezeteinek aktualitását éppen az adja, hogy ezt a régóta